

Magnus Öhrn

Ulf Starks pojkland

En litterär exkursion i Stureby

The Boys' Nation According to Ulf Stark: A Literary Excursion in Stureby

Abstract: A great part of Ulf Stark's literary oeuvre takes place in Stureby, a suburb south of Stockholm, and more specifically Stureby in the 1950s, the place and era of the author's own boyhood. Although the environment we enter via Stark's authorship is to be regarded as his imaginary universe, an investigation such as this shows that there are several links and correspondences between the literary setting and the real suburb. In order to investigate some of these connections, this study invokes two theoretical fields. The first one is literary geography, more precisely Henri Lefebvre's spatial triad, concerning three both different and interacting ways of understanding a room: the perceived, the conceptualized, and the social. Furthermore this survey takes into account different historical documents concerning Stureby, and also a form of literary excursion, a pondering walking tour around Stureby of today, with Stark's narrative in mind. The second theoretical field is boyhood studies and in particular the idea of a boys' own "nation", a distinct cultural world with its own rituals and own symbols and values: a social space where the boys play outside the rules of the adult world. The book chosen for this investigation is Stark's Min vän Percys magiska gymnastiskor (My Friend Percy's Magical Gym Shoes, 1991). The study shows that specific places in Stureby, such as the suburban road, the tunnel, the kiosk, and the subway bridge are invaded and appropriated by the boys, and turned into arenas of different boy culture rituals and adventures. This, in turn, means that the geographical places described in Stark's work influence the style of the work – for example its narrative action, its vocabulary, the narrative devices, and the compositional form.

Keywords: Ulf Stark, Stureby, literary geography, room dimensions, literary excursion, boyhood, boyhood culture, appropriation

©2022 Magnus Öhrn. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons CC-BY-NC 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>), permitting all non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Citation: *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning/Barnboken: Journal of Children's Literature Research*, Vol. 45, 2022 <http://dx.doi.org/10.14811/clr.v45.679>

Någon har sagt att man med hjälp av James Joyces roman *Ulysses* (1922) skulle kunna återskapa Dublin om det skulle bli förstört av exempelvis en bomb, åtminstone som staden såg ut 1904. Möjligen skulle man kunna säga något liknande om förhållandet mellan Ulf Starks böcker och 1950-talets Stureby.

Nu förefaller inte risken så stor att denna stadsdel söder om Stockholm skulle utsättas för ett utplånande bombardemang, även om det i Starks *Min vän Percys magiska gymnastikskor* (1991) ges prov på explosioner i mindre skala. Dessa detonationer är dock knappast tänkta att jämna Stureby med marken utan mer att för nöjes skull demolera ett stort antal postlådor, vilka råkar komma i Ulfs och Percys väg (bild 1):

Så fortsatte vi med Vivstavarvsvägen och Munksundsgatan. Aldrig hade jag anat att det var så roligt! Det sjöng i öronen efter alla smållare när vi så småningom gick hemåt. (Stark, *Min vän* 98)

När Ulf och hans mamma senare i historien är på väg hem från bion, passerar de några lämningar av hans och Percys explosiva turné: "Och sen gick vi längs Hemskogsvägen där brevlådorna hängde snett med trasiga lock" (Stark, *Min vän* 105).

Denna ringa förstörelse utgör, som sagt, inget direkt hot mot Stureby som plats, snarare tvärtom. Den retrospektiva och relativt detaljerade skildringen av postlådesprängningarna blir en del i Starks romans begreppsliggörande av Stureby, på samma sätt som

Bild 1. Från *Min vän Percys magiska gymnastikskor* skriven av Ulf Stark och illustrerad av Olof Landström. Stockholm, Bonnier, 1991.

Leopold Blooms irrfärder begreppsliggör Dublin. En studie av dagens kartor över Stureby visar att alla de väg- och gatunamn som nämns i citaten ovan existerar. Detta indikerar att Stark hämtade stoff och inspiration till historien om Percy från den ort där han själv växte upp – ett förhållande som gäller en stor del av hans författarskap. Exemplet med postlådorna visar också att terrängens beskaffenhet utlöser handling, det vill säga romanens rum utgör en stark narrativ drivkraft. Beskrivningarna av Stureby fungerar således inte bara som en kuliss, utan kan på flera sätt sägas inverka på romanbygget i stort, närmast som en strukturerande princip.

Trots att Ulf Starks författarskap tillhör ett av de mest bemärkta inom svensk barn- och ungdomslitteratur är forskningen om hans verk relativt ringa. Och trots att ett flertal av hans berättelser är förlagda till en igenkännbar plats och tid är det få studier som sökt utröna vilka betydelser detta förhållande har, exempelvis när det kommer till berättelsernas strukturer och meningsskapande. Ett viktigt undantag utgör Andrea Berardinis artikel "'I'm Going to be a Businessman'. Learning about Money and Class in Ulf Stark's Ulf and Percy Trilogy" (2019). Berardini visar hur just 1950-talets Stureby i Ulf Starks tappning på ett plan kan läsas som en diskussion om det svenska folkhemmets ofta paradoxala ekonomiska ideologi. Det Stureby som genomsyrar många av Starks litterära texter bär således på en mängd olika betydelser och kan därmed tolkas på flera olika sätt – härav föreliggande studie, vilken kan betraktas som en första sondering av terrängen. Den övergripande idén med artikeln är att pröva olika teoretiska ingångar i syfte att lyfta fram och analysera de kopplingar och korrespondenser som finns mellan en verklig och litterär ort med samma namn.

Den litterära geografi som i stor utsträckning fungerar som både teoretisk och metodologisk utgångspunkt för denna undersökning har jag delvis lånat från Alexandra Borgs avhandling *En vildmark av sten. Stockholm i litteraturen 1897–1916* (2011). Borg beskriver denna som en syntes mellan litteraturteori och urbanteori, som delvis skiljer sig från den traditionella litterära geografien, vilken i huvudsak inriktar sig på att kartlägga topografien i litterära verk eller att, som hon skriver, "se spatialiteten i en *Ulysses* eller en *Berlin Alexanderplatz* som estetisk staffage" (Borg 15). Rummet betraktas alltså inte som något "passivt", utan i stället betonas "dess medskapande förmåga. En litterär geografi syftar i första hand till att studera relationen mellan litterär stil och plats" (Borg 15).

Ett syfte med denna studie är således att studera det Borg kallar "[d]ialektiken mellan geografiska platser och konstnärliga uttryck"

(15). Viktigt är dock att de geografiska platser som skrivs fram och alstrar handling i Starks *Min vän Percys magiska gymnastikskor* också refererar till verkliga platser, i första hand till en ort i förfluten tid men indirekt (och för dagens läsare) också till ett samtida Stureby. En rundvandring i dagens Stureby innebär på ett plan att gå på de vägar som nämns, beskrivs och levs i romanen, samtidigt som det också finns ett märkbart avstånd, eller egentligen två: dels mellan den ort där författaren växte upp på 1950-talet och dagens Stureby, dels mellan ett verkligt Stureby och den plats som skildras i Starks berättande. Ett andra syfte blir därför att parallellt studera både de glapp och korrespondenser som en reflekterande jämförelse mellan Starks fiktiva Stureby och en verklig plats ger upphov till.

Ett förflutet Stureby kan delvis beskrivas och förstås via olika historiska dokument, medan ett samtida kan nås via Stockholms tunnelbana. Det senare indikerar att denna studie också har formen av en litterär exkursion. När jag idag företar en vandring längs Vivstavarvsvägen, Munksundsgatan och Hemsskogsvägen står det klart att Ulf och Percy hade haft fullt sjå att göra åverkan på samtidens brevlådor – de är nämligen av den sort som påminner om kassaskåp. I en annons på nätet för en av de modeller jag passerar heter det: "Postlåda i högkvalitativ plåt för paket och post. Tål påfrestande väderförhållanden. Med enhandsinkast och inbyggd låsfunktion. 10 års genomrostgaranti" ("Brevlåda"). Visserligen står det inget om att de tål en direkträff av en smällare, men det tycks underförstått.

Rummets tre dimensioner och Stureby som pojkländ

För att metodologiskt reda i dessa olika förståelser av och förhållanden mellan rummen har jag vänt mig till Lydia Wistisens avhandling *Gångtunneln. Urbana erfarenheter i svensk ungdomslitteratur 1890–2010* (2017); närmare bestämt de tre rumsdimensioner hon hämtat från Henri Lefebvre:

- det *varseblivna* – det verkliga, fysiska rummet och de reella rumsliga praktikerna,
- det *begreppsliggjorda* – mentala, imaginära representationer och av oss skapade versioner av rummet såsom kartor eller romaner,
- det *levda* – det sociala, vilket baseras på våra konkreta och erfarenhetsbaserade föreställningar. (Wistisen 30)¹

Företas en vandring i dagens Stureby (det varseblivna rummet) med utgångspunkt i *Min vän Percys magiska gymnastikskor* (det begrepps-

liggjorda rummet), aktiveras också ett svunnet socialt rum som i sin tur korresponderar både med ett samtida Stureby (vägar, byggnader, broar, Stureby sjukhem etcetera) och en dåtida plats som vi kan skapa oss en uppfattning om via kartor, fotografier och andra typer av historiska källor. Ett exempel på ett varseblivet hus hittar jag på Tussmötevägen 224, där det finns en större vit byggnad i funkisstil. Det levda eller *sociala rummet* ger sig till känna när jag ser att det är ett flerfamiljshus, där det faktum att det är en bostadsrättsförening och att det ligger en thaimassagesalong i gatuplanet ger information om platsens sociala liv; det levda livet i detta hus kan tolkas som ett exempel på en samtida boendetrend och att vi lever i en globaliserad värld. Backar vi tillbaka till 1950-talet hyste huset en biograf som hette Corso. I Kurt Berglunds *Stockholms alla biografier. Ett stycke Stockholmshistoria från 90-tal till 90-tal* (1993) läser jag att biografen öppnade 1938 och att den sista filmen visades där i december 1969 (Berglund 328). Härefter övertogs lokalen av ett tryckeri och 2012 blev den gamla biografen om- och tillbyggd för att bli bostadsrättslägenheter.

I och med ombyggnaden togs baldakinen bort och entrén murades igen. Trots dessa förändringar av den faktiska, varseblivna platsen känns huset fortfarande igen från de fotografier av biografen som finns bevarade. Och med hjälp av Starks berättelse kan vi också skapa oss en idé om biografens dåtida sociala rum:

Jag gillade själva trappan där man stod i kö då det var matiné. Jag beundrade den tjugiga neonskylten på taket där det stod CORSO med snirkliga bokstäver. Till och med vaktmästaren tyckte jag om. Han hade cowboyhatt och skrek då man trängde sig i kön.

Men mest av allt tyckte jag om de flimrande filmerna.

Nu kurade jag ihop mig i mörkret. Jag hörde hur det prasslade i bänkarna. Jag kände lukten av damm, parfym och halstabletter.
(Stark, *Min vän* 103)

Med hjälp av det begreppsliggjorda rummet, i detta fall Starks litterära text, erbjuds vi en pojkes dåtida upplevelser och förväntningar vid ett biobesök. Genom att läsa Starks text, vandra runt i dagens Stureby samt konsultera olika typer av historiska källor, finner jag att de tre rumsliga dimensionerna på olika sätt korresponderar med varandra.

Som alltid när man jämför fiktion med någon slags verklighet upptäcker man att vissa saker inte överensstämmer. Men även om ett fotografi på biografen Corso visar att neonbokstäverna inte var

versaler och att skylten satt på den numer rivna baldakinen och inte på taket, finns det, som vi ska se, förvånansvärt många överensstämmelser mellan ett faktiskt Stureby (både ett varseblivet och levtt) och Starks imaginära universum.

I *Atlas of the European Novel. 1800–1900* (1998) menar Franco Moretti att den litteraturgeografiska ingången i huvudsak är en metod, "the method is all", som i sin tur också kan kopplas till någon typ av teori (Moretti 5–6). Lefebvre gör, som Wistisen skriver, "en marxistiskt färgad analys", medan jag lutar mig mot min studie "'Men vad i himlens namn har ni för er, pojkar!' Ulf Starks uppväxtskildringar ur ett manlighetsperspektiv" (2008). Mer precist är utgångspunkten min tolkning av Stureby som ett pojkländ utifrån E. Anthony Rotundos idéer om en pojkländs egen subkultur som utvecklas under 1800-talet. Det rör sig om "a distinct cultural world with its own rituals and its own symbols and values", som uppvisar en rad likheter med den värld som gestaltas i Starks text, men som också skiljer sig från den (Öhrn, "Men vad i himlens namn" 132; Rotundo 15).

Till min undersökning har jag gjort ytterligare ett lån från Lefebvre och Wistisen, nämligen begreppet *appropriering*. Utifrån Lefebvre skriver Wistisen att begreppet "innebär att tillägna sig en plats genom att göra den till sin egen, många gånger genom att gå emot dess tänkta användningsområde. Akten omskapar rummet på ett både socialt och fysiskt plan" (Wistisen 33; Lefebvre 164ff). En viktig del av idén om ett pojkländ är just att pojkländerna annekterar olika rum och gör dessa platser till sina; denna aktivitet utgör således en central del i pojkländens egen kultur och därmed i konstruktionen av pojkländ. Begreppet *appropriering* knyter på så vis samman metoden med teorin. I den här undersökningen beskriver också begreppet flera av de korrespondenser som uppstår mellan de tre rumsdimensionerna.

Ytterligare en ingång som min litterära exkursion i Starks och verklighetens Stureby aktualiserar – och som delvis tangerar begreppet *appropriering* – är hur författaren i sitt skrivande gör bruk av sin uppväxt. Som kommer att framgå nedan finns det både människor och platser i 1950-talets Stureby som namnges i Starks text, och man kan därför fundera över hur förhållandet mellan dessa ser ut i termer av Starks litterära teknik. Att just barndomslandet utgjorde en viktig och produktiv del i Starks poetik finner man bland annat exempel på i hans artikel "Den goda författaren" från 2014. I denna återkommer han gång på gång till barndomslandets befolkning, händelser och platser.

Som nämndes ovan aktualiseras Stureby i ett flertal av Starks böcker. Att valet föll på *Min vän Percys magiska gymnastikskor* handlar dels om att det är den första boken som utspelar sig i Stureby, dels om

Olof Landströms illustrationer. I en intervju med Lena och Olof Landström i tidningen *Opsis Barnkultur* berättar Olof att han bad Ulf Stark om "klassfoton, och andra foton också, för att fånga det tidstypiska och kanske hitta roliga karaktärer. Det fungerade bra. En lustig detalj var att Ulf i någon sorts ungdomlig självkritiskhet hade klippt bort sitt huvud från alla fotona" (Myrén 69). I likhet med Ulf Starks text korresponderar även Olof Landströms illustrationer med 1950-talets Stureby, om än filtrerat via Landströms konstnärliga stil och temperament. Dessutom kan de aidentifierade fotografierna betraktas som en sinnebild av förhållandet mellan Ulf Starks egen uppväxt i Stureby och författarens mytologisering av samma tid och plats.²

Vidare hade man kunnat studera fler av de platser som nämns i romanen än som nu sker. En betydelsediger sådan, inte minst ur ett klassperspektiv, är de nybyggda hyreshusen på Bjulevägen där Percy bor, något som Berardini lyfter i sin artikel (8).

Förutom *Min vän Percys magiska gymnastiskor* utgår jag från olika typer av historiska dokument som på olika sätt beskriver platsen Stureby och olika aspekter av det liv som levdes där, såsom skrifter, kartor, fotografier och telefonkataloger. En annan viktig källa för min undersökning, och en del av min metod, har naturligtvis också varit min egen vandring i dagens Stureby, vad man kan kalla en litterär exkursion, som inträffade en vårdag 2018.

Starks återbruk av barndomens Stureby

Strax före brevlådesprängningsturnén tar Ulf, som berättarjaget heter, och Percy ett varv runt kvarteret, det vill säga den del av Stureby där Ulf bor. Så här beskrivs platsen i inledningen:

Jag bodde i ett stort grått hus bredvid ålderdomshemmet. Mitt emot bodde Gustafsson som var en argsint man. Och bredvid hans hus låg ett bageri. Sprang man nerför en backe kom man till ett kapell där man kunde titta på de blanka begravningsbilarna. (Stark, *Min vän* 9)

Detta kvarter är även en bra utgångspunkt för en litterär exkursion. Jag tar tunnelbanan till Svedmyra, svänger till vänster när jag gått ut från stationen och går genom den gula portalen där det står Stureby sjukhem, det som benämns ålderdomshemmet i romanen. Jag håller till vänster när jag går genom sjukhusområdet och kommer efter ett par minuter fram till Skönviksvägen. Till höger har jag kapellet och till vänster, på Skönviksvägen 205, ligger huset där Ulf Stark växte upp. Stående framför detta hus, som numer är gult, blickar jag till vänster och ser sjukhemmets höga skorsten, som i romanen har en

illavarslande betydelse: "Och högt över ålderdomshemmets väldiga skorsten seglade mörka moln" (Stark, *Min vän* 72).

Konsulteras *Rikstelefonkatalogen*, Stockholmsdelen M-Ö, från 1956 framgår att Ulfs pappa, Kurth Stark, precis som i boken är tandläkare ("mott. efter överensk. pr tfn"). Att författaren inte bara "lånat ut" sin barndoms adress utan även sig själv och sin egen familj till sitt litterära berättande är relativt välkänt. En fortsatt bläddring i telefonkatalogen ger vid handen att det är fler karaktärer i boken som har lånat namn från personer som en gång bodde i det kvarter där jag befinner mig. I inledningen av historien ligger pojkarna på taket till Rickbergs redskapsbod och spanar på biträden från ålderdomshemmet som solbadar "i den lilla skogsdungen på andra sidan staketet" (Stark, *Min vän* 10). Och mycket riktigt bodde det en familjen Rickberg i det hus på Ställdalsvägen som har utsikt över det skogsparti som ligger strax intill Stureby sjukhem.

Efter rundvandringen i kvarteret och en stunds bläddrande i telefonkatalogen kan jag konstatera att mycket stämmer med skildringarna i *Min vän Percys magiska gymnastiskkor*. Förutom att jag här har att göra med uppväxten som inspirationskälla pekar dessa detaljöverensstämmelser ut en annan litterär teknik, nämligen den som Fritiof Nilsson Piraten sammanfattade med aforismen "saga väves på sanningens varp". I "Konsten att ljuga eller lögnens lekar. En studie i Fritiof Nilsson Piratens fabulering" (1965) beskriver Carl Fehrman hur Nilsson Piraten använder denna autenticitetssökande teknik genom att avtäcka några av de "hörnstenar" på vilka fabulerandet vilar: den exakta detaljen, det juridiskt bindande dokumentet och berättaren som historiens garant. Fehrman konstaterar att "hur osannolika Piratens historier än kan tyckas vara, förlorar de aldrig sin verklighetskontakt" (90).

Även Stark använder sig av sig själv som pojke (samt familj och barndomsvänner) som en delvis kontrollerbar garant, i kombination med detaljerade geografiska platsangivelser (såsom gator och enskilda hus i Stureby), för att, som det heter, ljuga oss fulla av en högre sanning. I just denna bok kan lögnen handla om karaktären Percy, vars namn faller inom den typ av litterär namngivning som brukar benämnas symbolisk eller allegorisk. Namnet Percy, via det försvenskade uttalet "persi", som i persi-enner, kan kopplas till att hans pappa är persiennförsäljare; Percy är således sin faders son. Men i ett vidare perspektiv anspelar namnet på tidens sociala rörlighet och drömmen om ett bättre liv. Dörrförsäljning av produkter som persienner erbjöd en typ av bana som låg vid sidan av arbetar-

klassens mer traditionella yrken. Namnet Percy indikerar att han är ett tidens barn, predestinerad att bli försäljare. Detta är också något som bekräftas när Percy säljer tjugotusen persienner till shejken i Starks *Min vän shejken i Stureby* (1995). Framför allt är det hans magiska gymnastikskor som har mytologiskt påbrå, något som också Berardini pekar ut i sin studie: "Ulf sees Percy's sneakers as an enchanted object, much like the 'magical agent' identified in folktales by Vladimir Propp" (Berardini 11). Möjligen har idén till skorna också passerat den tecknade serien "Benny Guldfot" i serietidningen *Buster*. Den usle fotbollsspelaren Benny blir en stjärna när han snör på sig den legendariska Kanon-Keens gamla skor.

Vidare efterforskningar visar att sanningen finns på oväntade platser och sträcker sig längre än vad som kan tyckas vara motiveerat med utgångspunkt i den autenticitetssökande teknik som här diskuteras. I huset mitt emot det som beboddes av familjen Stark på 1950-talet ligger ett grått hus med eternitfasad. I fiktionen bor här den argsinte Gustafsson, som är den förste att få sin brevlåda söndersprängd. När jag återigen konsulterar 1956 års telefonkatalog, denna gång Stockholmsdelen A-L, upptäcker jag att abonnenten på denna adress också hette Gustafsson och i likhet med bokens namne arbetade på elverket. (Möjligen kan detta tolkas som en litterär hämndakt.)

Jag lämnar kvarteret och rör mig söderut längs Skönviksvägen och stannar vid nummer 226. Här låg, enligt en annons i skriften *Stureby sportklubb 25 år* (1954), Timgrens livs. Det är i denna affär som *Min vän Percys magiska gymnastikskor* avslutas, när Ulf halkar ner från köttdisken och slår rumpen i golvet. Idag är det svårt att se att huset huserat en livsmedelsbutik – byggnaden och platsen liknar exempelvis inte Anna Höglunds illustration i *Min syster är en ängel* (1996) där Ulf möter sin mamma utanför Timgrens livs – men via annonsen vet vi att affären en gång funnits och därmed får vi ytterligare ett prov på Starks litterära teknik.³

Timgrens livs är nu inte den enda affären eller serviceinrättningen i *Min vän Percys magiska gymnastikskor* som går att spåra tillbaka till ett historiskt Stureby. Förutom pappans tandläkarmottagning, kapellet med begravningsbyrå, ålderdomshemmet och biografen Corso, lokaliserar jag den bilverkstad där Percy beundrar stock-carbilarna: "Vilka kärror, va? sa Percy. En sån skulle man ha" (Stark, *Min vän* 109). På Tussmötevägen ligger alltjämt en bilverkstad, där man vid mitt besök denna vårdag främst ägnade sig åt att ömsa från vinter- till sommardäck – några buckliga bilar med nummer på sidorna syntes

inte till. Och troligen skulle en närmare utforskning visa att även tobaksaffären nära skolan, tant Ohlsons korsettaffär, frisören på Bandhagsvägen och bageriet bredvid Gustafsson har verkliga förlagor.

Förutom dessa platser utspelas en stor del av handlingen i skolan (som alltså finns kvar) och vid några tillfällen vävs tunnelbanan in i handlingen. Men trots den närhet till huvudstaden som tunnelbanan indikerar nämns aldrig Stockholm. Den enda gången pojkarna lämnar det egentliga Stureby är när de ska köpa smällare till brevlådorna, och då beger de sig till fots: "Vi fick gå ända till Sockenplan för att få tag i så starka bomber att barn inte fick köpa dem" (Stark, *Min vän* 95).

Sockenplan är stationen före Svedmyra (om man kommer från Stockholm), ändå beskrivs det hur de går "ända" dit. Här blir barnets världsbild tydlig, ett perspektiv som på olika sätt genomsyrar framställningen. När Percy lämnat Ulf i tunneln under tunnelbanespåren, efter den vådliga lådbilsfärden, heter det: "Jag stod där tills mamma blåste i visselpipan för att jag skulle komma hem och äta" (Stark, *Min vän* 47). Den värld han rör sig i är inte större än att han kan nås av mammas signal. Barnperspektivet blir än tydligare när jag vandrar runt bland de platser och vägar som nämns i boken. Särskilt besviken, eller förvånad, blir jag vid åsynen av Klamparbacken, som beskrivs som "den värsta backen av alla. Den stupade nästan rätt ner" (Stark, *Min vän* 109). Och det är just med stigande förvåning jag inser hur relativt liten den värld är som beskrivs i boken, sedd ur en vuxen vandrares perspektiv i dagens Stureby. Här förmärks ytterligare ett "avstånd", barnets blick kontra den vuxnes.

Gröna kiosken och vägens betydelse

Rum som begreppsliggjorts i Starks berättande, såsom biografen Corso, Timgrens livs och Kurth Starks tandläkarmottagning, och som varseblevs på 1950-talet är idag försvunna. Ett annat rum som inte längre finns kvar är det som i *Min vän Percys magiska gymnastikskor* benämns "gröna kiosken", dit pojkarna går för att fira Ulfs bedrift med kokosbollar och Blodapelsin (Stark, *Min vän* 28). På Olof Landströms illustration hänger en hel hög med pojkar framför luckan, en scen som förmodligen överensstämmer med en historisk verklighet (bild 2). Även om kiosken är borta vet vi via en annons i den tidigare nämnda skriften från idrottsföreningen att den låg på Tussmötevägen 241, vid Stureby bollplan. Annonstexten lyder: "Vi grabbar i Stureby handlar alltid hos Gunhild Janssons kiosk", vilket

Bild 2. Från *Min vän Percys magiska gymnastikskor* skriven av Ulf Stark och illustrerad av Olof Landström. Stockholm, Bonnier, 1991.

ger en koppling mellan både det varseblivna, begreppsliggjorda och levda rummet. Här blir det också tydligt hur pojkulturens approprieringar har förändrats i förhållande till det pojkland som Rotundo frilägger i sin studie: "In this social space of their own, boys were able to play outside the rules of [...] the marketplace" (Rotundo 15). Visserligen använder pojkarna kiosken i egenskap av konsumenter, det vill säga det som denna affärsinrättning är tänkt för, men samtidigt brukar de också platsen för sina egna syften. Det sociala rum som begreppsliggörs via Starks berättelse och reklamtexten visar att kiosken också blivit en arena för pojkarnas sociala samvaro, en viktig plats i deras kulturskapande, något som förmodligen inte var affärsidkarens ursprungliga tanke. En tänkbar konsekvens av pojkarnas häng är att andra konsumentkategorier undviker kiosken.

Förutom att annonstexten talar ur pojkarnas perspektiv, och därmed understryker deras appropriering av platsen, accepteras också denna annektering av vuxenvärlden, i detta fall kioskägarinnan. Hon vänder den till och med till sin fördel, ett tidigt exempel på att det går att slå mynt av de ungas approprieringar. Via en artikel i skriften *Stureby villaägareförening 50 år* (1973) kan jag konstatera att även Sturebys övriga vuxenvärld var nöjd med hur denna appropriering hade utvecklats sig:

Fröken Jansson, som är ensamstående, har på ett mycket förtjänstfullt sätt skött sin rörelse. Några oordningar har aldrig förekommit i anslutning till kiosken och några anmärkningar har inte framförts mot rörelsen som sådan.

Kiosken är belägen i nära anslutning till idrottsplatsen, som såväl sommar som vinter frekventeras av ett stort antal idrottsungdomar. Fröken Jansson har haft god hand med dessa ungdomar och hon har haft en särskild förmåga att "ta" dem på rätt sätt. (*Stureby villaägareförening* 31)

Vuxenvärldens acceptans bottenar i ett antal omständigheter. Förutom att kiosken erbjuder för pojkarna åtråvärda varor (exempelvis kokosbollar och Blodapelsin) äger uppenbarligen fröken Jansson förmågan att umgås med klientelet. Dessutom ligger kiosken vid en idrottsplats, det vill säga ett rum skapat av vuxna för barn och unga. I mina studier om pojkarnas territorier, samlade i *Pojklandet. Pojken i svensk barn- och ungdomslitteratur* (2017), utgår jag främst från den svenska pojkboken och här vistas pojkarna antingen i naturen (skogen, stigen/vägen, vid vattnet etcetera) eller i staden (gatan, bakgården etcetera), men ytterst sällan i hemmet eller på platser som vuxenvärlden iordningställt i syfte att ha kontroll över dem (se Öhrn, *Pojklandet* 9–27). Detta är platser som också är viktiga i Starks pojkskildring – i synnerhet vägen, som jag återkommer till – men här blir också ett skifte synligt via (den vuxenproducerade) idrottsplatsen och (den konsumtionsinriktade) kiosken. I "Hemmet som pojkland. Relationellt subjektsblivande i Kerstin Thorvalls mellanåldersromaner" (2013) noterar Maria Jönsson ett liknande skifte när det gäller Kerstin Thorvalls pojkskildringar från det sena 1960- och tidiga 1970-talet. Trots att Jönssons studie koncentrerar sig på hur pojken tar plats i hemmet vid denna tid – något som i sammanhanget kan betraktas som ett paradigmskifte, då hemmet i äldre gestaltningar av pojken är fiendeland – noteras förekomsten av den typ av platser som också omnämns i Starks bok: "Även om Thorvalls pojkar sällan rör sig vid skog, äng eller vatten kan de befinna sig vid kiosken, i tunnelbanan, på ishockey- eller fotbollsplanen" (Jönsson 81). Framför allt gäller detta kiosken och i viss mån tunnelbanan, dock inte (som kommer att framgå nedan) fotbollsplanen.

När jag bläddrar vidare i villaägareföreningens skrift från 1973 hittar jag dock mindre lyckade approprieringar än gröna kiosken, det vill säga ur vuxenvärldens perspektiv. En tidstypisk sådan handlar om plaskdammen vid Bandhagsvägen: "Under kvällstid brukar ett stort antal mopedåkande ynglingar samlas vid platsen, där de leker speedwaytävlingar runt plaskdammen, dricker mellanöl, skri-

ker och skräningar samt antastar förbipasserande" (*Stureby villaägareförening* 53). Och under rubriken "Trivsselfrågor" visar den äldre delen av Sturebys befolkning vilka rum de vill freda och därmed indirekt vilka de unga annekterat. "Det vore", menar man, "mycket vunnet för den gemensamma trevnaden om medlemmarna i Stureby villaägareföreningen försökte visa varandra lite hänsyn genom [...] att ej låta barn och ungdomar utöva sitt naturliga leklynnne på gator och vägar" (43). Även om detta är skrivet i början av 1970-talet handlar det om samma plats, vägen, som Ulf och hans vänner utnyttjar för sitt "naturliga leklynnne" i det begreppsliggjorda Stureby.

Redan inledningsvis gavs exempel på hur Ulf och Percy använde vägen, eller rättare brevlådorna längs vägen, till något annat än de är tänkta för, nämligen spränga dem. Möjligen var detta en aktivitet som fortfarande var aktuell när villaägareföreningen formulerade sina trivsselfrågor, där man anser att medlemmarna inte ska "tillåta barn och ungdomar eller sig själva att syssla med raketer och smäl-lare" (43). Men, som påpekades ovan, i dagens Stureby har vuxen-världen skaffat brevlådor som kraftigt reducerar aktivitetens tänkta effekter.

Vägens "tänkta användningsområde", för att tala med Lefebvre och Wristen, handlar i första hand om bilens framfart, en aktivitet som främst gör platsen till de vuxnas angelägenhet. Samtidigt är vägen/gatan en av pojkländets mest frekventerade platser när man studerar pojken i barn- och ungdomslitteraturen. Men när Stark låter en stor del av historien utspela sig på vägarna i Stureby rör han sig samtidigt utmed en lång litterär tradition. Man påminns exempelvis om pikareskens landsväg, förutsättningen för resan, oväntade möten, händelser och äventyr. Vägen erbjuder både komik och tragik, den kan utgöra en trop för vår livsvandring och därmed kan också döden lura bakom nästa krök. Detta påminns vi om vid flera tillfällen i *Min vän Percys magiska gymnastikskor*, exempelvis via den överkörda igelkotten som Ulf och Lennart Blomgren hittar på Skutskärsvägen: "Den hade körts över och var bara en blodig gröt" (Stark, *Min vän* 25).

Men pojkarna använder också vägen för biltrafik och det med fordon som är påtagligt lika de vuxnas bilar: "Den hade en äkta bilratt och stänkskärmar av plåt. Längst fram satt en kofångare och glänste som silver i solen. Dessutom var den utrustad med strålkastare och ett säte av riktigt skumgummi" (Stark, *Min vän* 41–42). Nu är kanske trafik inte rätt ord, snarare handlar det om en fortkörningstävling för lådbilar, denna gång nedför Ställdalsvägen, och därigenom har pojkarna återigen gjort vägen till sin.

Till skillnad från Klamparbacken erbjuder Ställdalsvägen både en brantare lutning – "[ä]ppelträd, lyktstolpar och brevlådor flimrade förbi så jag blev yr i skallen" (Stark, *Min vän* 42) – och mer kurvor. Exakt hur Percy lyckas ta den sista kurvan är dock höljt i dunkel: "Resten av vägen blundade jag. Jag öppnade inte ögonen förrän vi stod alldeles stilla under den lilla tunneln som tunnelbanetågen körde fram över" (43). När jag idag befinner mig på platsen där Ställdalsvägen möter nedgången till tunneln, via vad som kan liknas vid en hårnålskurva, förefaller Percys bravad osannolikt. Han måste ha genat, tänker jag. Men idag finns här både ett räcke och ett staket som hindrar en sådan manöver.

Här har vuxenvärlden (villaägareföreningen?) satt upp hinder i pojkländet, precis som i fallet med bombsäkra brevlådor.

Vem vill vara ett snigelaschle: Platser att visa mod

Jag blir stående i tunneln under tunnelbanespåren, väntande på att nästa tåg ska passera ovan mitt huvud. Det jag väntar på är möjligheten att få uppleva följande scen: "Vi stod kvar bredvid bilen tills tunnelbanetåget dundrade fram över våra huvuden. Då hoppade vi upp och ner och skrek allt vad vi kunde. Det var härligt" (Stark, *Min vän* 44). Det bör tillstås att innan jag började skrika och hoppa kontrollerade jag noga så att det inte fanns någon representant för villaägareföreningen i närheten.

Efter detta gästspel i 1950-talets pojkländ rycks jag tillbaka till nutiden. Och än mer så när jag får syn på något som visar att platsen alltså är annekterat område, men nu av dagens unga: väggarna i gångtunneln är fulla av graffiti. Upplevelsen är hisnande. I Wistisens avhandling ges exempel på just hur gångtunneln annekteras med hjälp av graffiti, bland annat via Malin Isakssons roman *Rör vid mig!* (2008). Wistisen konstaterar att de unga "tar offentliga platser i besittning genom att 'märka dem på olika sätt', till exempel med graffiti" (Wistisen 254–255). Här aktualiseras inte bara alla de tre rumsdimensionerna – via Percys och Ulfs skrikande och hoppande leder också tunneln bakåt i tiden. För att manifesteras tidslagen och min upplevelse leker jag med tanken att spreja "SISTEN NER ÄR EN BAJSKORV!" på gångtunnelväggen, alltså detsamma som Percy vrålar precis innan lådbilstävlingen nerför Ställdalsvägen tar sin början. Men jag saknar både mod och sprejburk.

Jag styr mina steg mot idrottsplatsen och när jag går längs Sägverksgatan passerar jag flera skyltar med texten "Kör sakta.

Lekande barn”, en uppmaning som Percy, Ulf och de andra pojkarna förmodligen hade upplevt som en paradox. Leken ”Springa framför bilar” förutsätter att bilarna har en försvarlig fart – hur ska man annars kunna bevisa att man inte är ett ”SNIGELASCHLE”?

Efter att ha vandrat runt i Stureby i spåren av Starks roman och med idén om de tre rumsdimensionerna, når jag nu de platser som begreppsliggörs i kapitlet ”Springa framför bilar” (bild 3). Kapitlet kan betraktas som centralt när det gäller hur pojkarna approprierar en plats, det vill säga gör den till en del av pojklandet, och hur rummets beskaffenhet genererar aktiviteter inom ramen för den pojkkultur som gestaltas. Platser som denna kan sägas utgöra en narrativ motor, den sätter i gång handling (precis som Ställdalsvägsbacken, brevlådorna längs Vivstavavsvägen och Munksundsgatan, bron mellan Stureby och Bandhagen etcetera).

På plats är pojkgänget, inledningsvis benämnt ”några andra idioter”, men efterhand som de springer framför bilarna föräras pojkarna namn: ”Först sprang Bengt-Erik som hade klassens längsta ben. Och så Roffe, Krillan, Berra och Klas-Göran. Sedan var det bara jag, Percy och Lennart Blomgren kvar” (Stark, *Min vän* 25). Benämningen ”idioter” reser vissa frågetecken (och därmed tolkningsmöjligheter) när det gäller vems ståndpunkt vi här får ta del av. Berardini benämner den berättarposition vi här har att göra med ”distant-engaging-narration”, det vill säga ”a kind of narration that adheres to the focalizer’s point of view, but that employs a narrator speaking from a later moment in time” (5). Det ligger således nära till hands att tolka ”idioter” som den vuxne berättarens reaktion på pojkarnas obegripliga beteende, vilket i sin tur sätter fingret på hur självklart detta var för just pojkarna där och då. I min studie om Starks uppväxtskild-

Bild 3. Från *Min vän Percys magiska gymnastikskor* skriven av Ulf Stark och illustrerad av Olof Landström. Stockholm, Bonnier, 1991.

ringar söker jag tolka denna scen med hjälp av Rotundo, som menar att en av de grundläggande och mest åtråvärda egenskaperna inom pojkkulturen var att visa mod, en egenskap han delar upp i stoicism och att våga (Öhrn, "Men vad i himlens namn" 134–135; Rotundo 22). Han menar vidare att modet ritualiserades via olika lekar som ägde rum inom pojklandets domäner, i detta fall den trafikerade vägen. Rotundos beskrivning av pojklandet/pojkkulturen bidrar med en förståelse när det gäller Stureby-pojkarnas beteende och Starks skildring visar på dess idioti, men samtidigt också hur djupt rotad denna kultur var när den kräkfärdige Ulf stoiskt konstaterar: "Jag mår finemang" (Stark, *Min vän* 29).

I kapitlet "Springa framför bilar" är tre platser viktiga för handlingen och för gestaltningen av pojklandet: den trafikerade vägen, den gröna kiosken och idrottsplatsen. I förhållande till vuxenvärlden blir vägen en frizon, något som också den ende vuxne som figurerar i kapitlet tycks bekräfta, nämligen lastbilschauffören som tvingas tvärbromsa: "Varför sprang du inte? Det brukar ni ju alltid göra?" (Stark, *Min vän* 27). Som vi sett ovan är även den gröna kiosken, där kapitlet avslutas, approprierad av pojkarna, men här är en vuxen ständigt närvarande och, om vi får tro villaägareföreningen, har denna annektering vuxenvärldens godkännande. Slutligen har vi den plats som vuxenvärlden ställt i ordning till de unga men som inte genererar någon handling, utan snarare kan ställas i kontrast till de andra "rummen". Pojkarna tävlar/leker inte på idrottsplatsen, utan de använder i stället vägen och bilarnas framfart för att utöva sin egen kultur: "Jag stod på trottoaren vid fotbollsplan och såg de andra kuta iväg" (Stark, *Min vän* 25).

Jag rycks tillbaka till samtiden när en FedEx-van passerar i maklig fart längs Sågverksgatan. Uppenbarligen har chauffören tagit hänsyn till de skyltar som uppmanar trafikanter att köra sakta. För att avrunda min exkursion går jag mot bron mellan Stureby och Bandhagen, den på vars räckel Ulf går balansgång. Redan på håll ser jag att platsen är sig lik, både i jämförelse med Starks beskrivning och Landströms illustration. Jag fattar posten på bron mitt och inväntar nästa tåg.

Jag hade hunnit drygt halvvägs då tunnelbanetåget kom. Det kom bakifrån, från Stureby station, som ett skriande, grönt vidunder. Det fick hela bron att skaka. (Stark, *Min vän* 88)

Den enda skillnaden tycks vara att dagens tåg är blåa, slår det mig när jag nalkas Bandhagen. Jag inser också att jag nu lämnat pojklandet Stureby – hit hörs inte mammas visselpipa.

Avslutning

Man kan konstatera att det är sällan som romankaraktärerna lämnar Stureby. Märker man ut de vägar, byggnader och andra platser som omnämns i *Min vän Percys magiska gymnastikskor* täcks en stor del av kartan över stadsdelen Stureby in. Båda dessa omständigheter pekar mot att orten Stureby fungerar som en strukturerande princip för den historia som Ulf Stark berättar. Zoomar man så in på enskilda platser – såsom gångtunneln, trafikerade vägavsnitt, gröna kiosken, bron över Örbyleden (bild 4) eller postlådorna längs Hemskogsvägen – står det klart att delar av topografin och deras beskaffenhet utgör en förutsättning för skeenden som på olika sätt driver handlingen framåt.

Den dialektik mellan geografiska platser och konstnärliga uttryck, för att tala med Borg, som detta är ett exempel på tar sig också andra uttryck. Flera av romanens platser utgör också arenor för den maktkamp mellan vuxenvärlden och de unga, i synnerhet pojkar, som genomsyrar berättelsen. Pojkarnas approprieringar, av exempelvis vägarna, kan ses som en subversiv verksamhet, ett motstånd och ett ifrågasättande av vuxenvärldens idé om platsens primära funktion. En studie av historiska dokument som på olika sätt berör Stureby

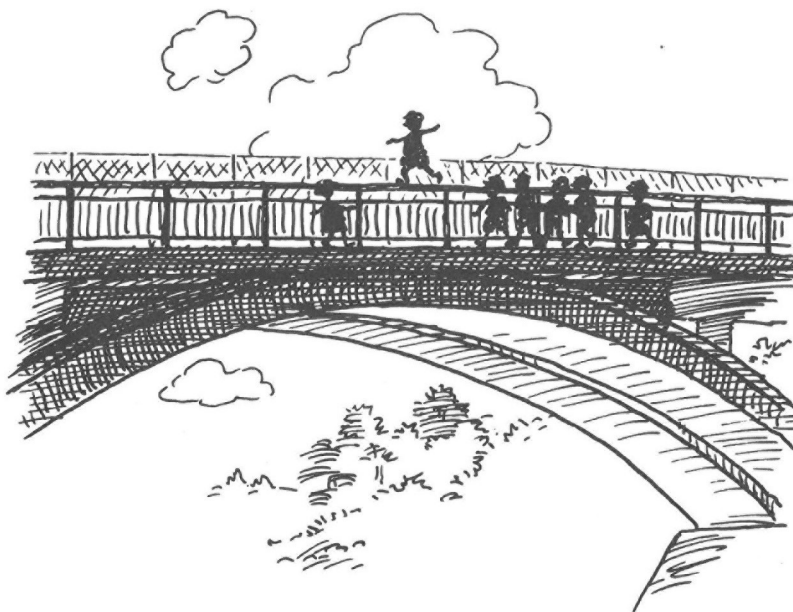

Bild 4. Från *Min vän Percys magiska gymnastikskor* skriven av Ulf Stark och illustrerad av Olof Landström. Stockholm, Bonnier, 1991.

och den okulärbesiktning jag utförde under min exkursion visar att det är en ständigt pågående maktkamp, även om den delvis tar sig nya uttryck och hittar nya arenor. Kampen i sig är naturligtvis komplex; den berör exempelvis olika representationer av vuxenvärlden och annekteringarna resulterar inte enbart i motåtgärder och förbud utan mynnar även ut i vad som kan liknas vid förhandlingar och kompromisser.

Sammantaget kan sägas att Stureby både som verklig plats, som minne och som idé utgör ett viktigt och synnerligen litterärt produktivt territorium i Ulf Starks imaginära universum.

Biografisk information: Magnus Öhrn är docent i litteraturvetenskap vid Stockholms universitet. Förutom ett större forskningsprojekt om den svenska pojkboken har han skrivit artiklar om bland annat Astrid Lindgrens författarskap, den svenska ungdomsboken och folksagans förvandlingar. Hans senaste bok är Pojklandet. Pojken i svensk barn- och ungdomslitteratur (2017).

Noter

1 Lydia Wistisen, *Gångtunneln. Urbana erfarenheter i svensk ungdomslitteratur 1890–2010* [diss.], Lund, ellerströms, 2017, s. 30; hämtat från Henri Lefebvre, *The Production of Space* [*La Production de l'espace*, 1974], övers. Donald Nicholson-Smith, Oxford, Basil Blackwell, 1991, s. 33–40. Se även Borg, s. 27–29.

2 En komisk knorr i Ulf Starks anda är att han klippte ut sina ansikten till ett collage som han gav till en flicka han gillade, detta enligt hans fru Janina Orlov.

3 Timgrens livs fanns kvar åtminstone en bit in på 1970-talet. I *Stureby villägareförening 50 år* (1973) finns en annons i vilken det framgår att affären öppnade 1929 och att den nu har blivit en Favör-butik. Att affären på 1970-talet ingår i en kedja får ses som ett tidens tecken.

Litteratur

Berardini, Andrea. "'I'm Going to be a Businessman'. Learning about Money and Class in Ulf Stark's Ulf and Percy Trilogy". *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning*, vol. 42, 2019, s. 1–16, doi.org/10.14811/clr.v42i0.401.

Berglund, Kurt. *Stockholms alla biografier. Ett stycke Stockholmshistoria från 90-tal till 90-tal*. Stockholm, Svenska turistföreningen, 1993.

Borg, Alexandra. *En vildmark av sten. Stockholm i litteraturen 1897–1916*. Diss., Uppsala universitet. Stockholm, Stockholmia förlag, 2011.

”Brevlåda PARCEL”. AJ Produkter, www.ajprodukter.se/entre-lounge/forvaring/postsortering/brevlador/postladda-179929-179927. Hämtad 5 januari 2022.

Fehrman, Carl. ”Konsten att ljuga eller lögnens lekar. En studie i Fritiof Nilsson Piratens fabulering”. *Svensk Litteraturtidskrift*, nr 3, 1965, s. 89–98.

Jönsson, Maria. ”Hemmet som pojkländ. Relationellt subjekt-blivande i Kerstin Thorvalls mellanåldersromaner”. *Tidskrift för litteraturvetenskap*, nr 3–4, 2013, s. 75–90.

Lefebvre, Henri. *The Production of Space*. Översatt av Donald Nicholson-Smith, Oxford, Basil Blackwell, 1991.

Moretti, Franco. *Atlas of the European Novel. 1800–1900*. London & New York, Verso, 1999.

Myrén, Viktoria. ”Lena och Olof Landström. Samspelt bilderbokspar med humor”. *Opsis Barnkultur*, nr 2, 2018, s. 64–73.

Rikstelefonkatalogen. Stockholmsdelen (A–L och M–Ö). Stockholm, Televerket, 1956.

Rotundo, E. Anthony. ”Boy Culture. Middle-Class Boyhood in Nineteenth-Century America”. *Meanings for Manhood. Constructions of Masculinity in Victorian America*, redigerad av Marc C. Carnes och Clyde Griffen, Chicago, University of Chicago Press, 1990, s. 15–36.

Stark, Ulf. ”Den goda författaren”. *Mycket väl godkänd. Vad är kvalitet i barnkulturen?*, redigerad av Karin Helander, Stockholm, Centrum för barnkulturforskning vid Stockholms universitet, 2014, s. 58–72.

---. *Min vän Percys magiska gymnastikskor*. Illustrerad av Olof Landström, Stockholm, Bonnier, 1991.

---. *Min vän shejken i Stureby*. Illustrerad av Olof Landström, Stockholm, Bonnier, 1995.

Stark, Ulf och Anna Höglund. *Min syster är en ängel*. Stockholm, Alfabeta, 1996.

Stureby sportklubb 25 år. Stockholm, Stureby sportklubb, 1954.

Stureby villaägareförening 50 år. 1923–1973. Stureby, Stureby villaägarförening, 1973.

Wistisen, Lydia. *Gångtunneln. Urbana erfarenheter i svensk ungdomslitteratur 1890–2010*. Diss., Stockholms universitet. Lund, ellerströms, 2017.

Öhrn, Magnus. "Men vad i himlens namn har ni för er, pojkar! Ulf Starks uppväxtskildringar ur ett manlighetsperspektiv". *Barnlitteraturanalyser*, redigerad av Maria Andersson och Elina Druker, Lund, Studentlitteratur, 2008, s. 131–148.

---. *Pojklandet. Pojken i svensk barn- och ungdomslitteratur*. Stockholm, CKM förlag, 2017.